

УДК 316.614.5+373.2.015.31:33

Курінний Я.В., Довгополова О.О.

Державний вищий навчальний заклад  
«Донбаський державний педагогічний університет»

## ВЗАЄМОДІЯ РОДИНИ ТА ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДОШКІЛЬНИКІВ

**Анотація.** У даній статті автором розглянуто процес взаємодії сучасної родини та закладу дошкільної освіти у первинній економічній соціалізації дошкільників. Визначено шляхи реалізації взаємодії головних соціальних інститутів у період їх трансформації. Окреслено важливу роль закладу дошкільної освіти у взаємодії з сучасною родиною в процесі формування економічної культури у дітей дошкільного віку. Подано характеристику особливостей економічної соціалізації дітей в родині. Зроблено акцент на зростання ролі родини у функціонуванні закладу дошкільної освіти, особливо в управлінському аспекті та формуванні ціннісних орієнтацій в умовах первинної економічної соціалізації. Доведено, що соціально-психологічні характеристики самої дитини (активного суб'єкта взаємодії) підсилюють або ослаблюють вплив середовища взаємодії та взаємовпливу на зазначений процес.

**Ключові слова:** родина, заклад дошкільної освіти, взаємодія, трансформація, первинна економічна соціалізація, економічна культура, діти дошкільного віку.

Kurinni I., Dovgoplova Olena  
Donbass State Pedagogical University

## INTERACTION OF THE FAMILY AND PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTION IN FORMATION OF ECONOMIC CULTURE PRESCHOOLERS

**Summary.** In this article the author deals with the process of interaction of modern family and preschool education institution in primary economic socialization of preschoolers. The ways of realization of interaction of the main social institutions in the period of their transformation are determined. The important role of preschool education institution in interaction with the modern family in the process of economic culture formation in preschool children is outlined. The characteristics of economic socialization of children in the family are presented. Emphasis is placed on increasing the role of the family in the functioning of the preschool education institution, especially in the administrative aspect. Strengthening the social and pedagogical nature of the activity of a preschool education institution, releasing it from the utilitarian approach in using the experience of the family, increasing the role of the managerial aspect in its functioning are the common features of the modern preschool education institution, as an institution for socialization of children, which, on the one hand, in the case of the family, create a common background for successful primary economic socialization of preschool children, and on the other, produce the need for modernization of social and pedagogical practice exposure. The presence of transformational common features of modern family institutions and preschool institutions determine the relevant features and the nature of their interaction among themselves: – interaction in the system “family – preschool education institution” occurs for the benefit of the family and through the prism of the family, its interests as the primary source of socialization in the preschool years; – interaction of the preschool education institution with the family is aimed at the prevention of parental authoritarianism, since the current social and economic instability in society brings to the family stress, which is often accompanied by increased parental rigor in the relations with the child; – the interaction of the preschool education institution with the family relies, first of all, on realistic ideas about the social well-being of the family, since the priority value and social function of the family is to act as a “emotional rear” for the child, to provide a basic need for the child’s safety and unconditional acceptance.

**Keywords:** family, preschool education institution, interaction, transformation, primary economic socialization, economic culture, children of preschool age.

**Постановка проблеми.** Однією з умов первинної економічної соціалізації дошкільників є умова організації соціально-педагогічної практики взаємодії родини та дошкільної установи, мета якої полягала в зміні динаміки ціннісних орієнтацій особистості дошкільника під впливом первинної економічної соціалізації.

Виокремлюючи дану умову економічної соціалізації з множинної сукупності інших умов, ми виходили з того факту, що родина та заклад дошкільної освіти в дошкільному віці є основними інститутами соціалізації дітей. Головний успіх їх впливу не в дублюванні, не в заміні соціальних функцій одного інституту соціалізації іншим, а у гармонійному доповненні один одного. Проте, як констатує теорія та практика, нерідко ця взаємодія схожа на «самовіддану боротьбу один з од-

ним», коли рух відбувається за принципом «від поганого до найгіршого» (О. Арнаутова, Т. Доронова) [3]. Причини такої «взаємодії» криються в тих трансформаціях, які відбуваються сьогодні з родиною та закладом дошкільної освіти. Без розуміння сутності таких трансформацій, налагодження ефективної взаємодії та взаємовпливу двох цих первинних інститутів економічної соціалізації дітей дошкільного віку малоймовірно.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Системний аналіз наукової літератури з означеної вище проблеми дозволив виявити, що в працях науковців (Г. Беленька, О. Богиніч, Н. Гавриш, Г. Григоренко, Н. Захарова, З. Кісарчук, Т. Кравченко, Т. Крюкова, А. Сазонова, І. Трубавіна, Н. Уманець) питання соціального становлення особистості дошкільного віку, їх

первинної економічної соціалізації розглядалося вченими однобічно. Проблема, на нашу думку, полягала у втраті важливих інструментів взаємодії і взаємовпливу основних соціальних інститутів дошкільного дитинства: родини і закладу дошкільної освіти.

**Метою статті** є визначення механізмів взаємодії родини і закладу дошкільної освіти задля ефективної первинної економічної соціалізації дошкільників та формування у них економічної культури.

**Виклад основного матеріалу.** Як демонструють дослідження (Н. Кравченко, І. Трубавіна) сучасна родина, як інститут первинної економічної соціалізації дітей, характеризується наступними особливостями:

- посиленням економічного розшарування родин на малозабезпечених, із середнім достатком та високозабезпечених. Історичною базою такого розшарування, як вважають соціологи та економісти-політологи, є виникнення великої кількості форм власності, зокрема й приватної. У сучасного вітчизняного батька з'явилися різні ролі на ринку праці: від безробітного, найманого працівника до підприємця та бізнесмена. Деякі покоління українських батьків зіткнулися та продовжують стикатися з порушенням суспільно необхідного рівня плати за труд, з практикою несплатежів, відстрочок, низької індексації доходів на фоні інфляції, з безробіттям, з відсутністю соціальних гарантій та інше. В умовах такого негативного економічного тиску та соціальної напруги для більшості родин стало важкою ношею долати самотужки критичні емоційно-вольові навантаження, які випробовують і бідні, і багаті родини, відчувають на собі старі і молоді члени родини, здорові і хворі. В умовах динамічно мінливого суспільства саме діти виявилися найбільш соціально вразливими та незахищеними від потенційних та реальних небезпек соціалізації. У результаті чого в суспільстві загострилися такі соціальні проблеми, як сирітство, дитяча бездоглядність, експлуатація неповнолітніх дітей, делінквентне батьківство (жорсткі та жорстокі способи спілкування з дитиною, відмова від народженої дитини та інше), злочинність та викривленість соціуму, зростання соціально значущих захворювань, збільшення числа дітей з невротами та поведінковими розладами тощо (Н. Голованова, Т. Гурко, Т. Жаровцева);

- двостороннім характером родинного мікросоціуму, де емоційний та соціальний досвід дитини залежить від родинних зв'язків, якості дитячо-батьківських відносин та педагогічної компетентності батьків. Родина, особливості родинного мікросоціуму можуть виступати як стабілізуючим чинником соціалізації дитини, так і провокуючим різні «збої». Аналіз думок дорослих та дітей щодо соціального самопочуття сучасної родини вказує на: переважно екслюзивний характер повсякденного образу життя родин; малолюдність; обмеженість соціальних контактів, як споріднених, так і сусідських; дефіцит міжвікового та міжпоколінного спілкування дітей та дорослих. Досвід родинної соціалізації практично не піддається рефлексії з боку дорослих членів родини, незважаючи на те, що здоровий духовний початок будь-якої родини нерозривно

пов'язаний із залученням дитини до культурних між-поколінних цінностей свого роду (С. Алієва, О. Безпалько);

- посиленням суворості батьків у відносинах з дитиною, що несе в родину побутовий стрес. Як демонструють дослідження, соціально-економічна нестабільність у суспільстві впливає на родину підвищенням батьківської авторитарності, що несе реальну небезпеку родинній соціалізації зростаючої дитини. Авторитарність батьків, їх суворість виявляються у застосуванні дорослими членами родини покарань, що приносять гідність дитини та наносять їй фізичний та психічний збиток. У психологічних дослідженнях переконливо доказано, що діти, батьки яких використовують загрозу, заборони, негативні оцінки, засудження, висміювання, нотації, відрізняються актуалізованим почуттям провини, власною неповноцінністю, вираженою залежністю від дорослого (О. Ніколаєва).

Отже посилення економічного розшарування родин, двоякість родинного мікросоціуму, батьківський тоталітаризм та авторитаризм – з одного боку, створює загальний фон формуванню економічної культури дошкільників, а з іншої, актуалізує необхідність трансформації традиційної соціально-педагогічної практики взаємовпливу родини та закладу дошкільної освіти в цілях первинної економічної соціалізації.

Сучасний заклад дошкільної освіти, як і сучасна родина має свої специфічні особливості.

По-перше, зарубіжний та вітчизняний досвід розвитку соціальних інститутів доводить, що у нестабільні періоди розвитку суспільства актуалізується та посилюється соціально-педагогічна складова діяльності державних освітньо-виховних установ. У цьому сенсі заклад дошкільної освіти не є виключенням. Сьогодні він прагне працювати як установа відкритого типу, як соціально-педагогічний центр, інтегрований родинний чинник соціалізації дітей; соціально-освітнє середовище дошкільної установи та культурно-виховної сили інших інститутів освіти, насамперед шкіл; а також регіонально-локальних служб соціальної підтримки. Соціально-педагогічний аспект їх діяльності орієнтований на гармонізацію єдиного соціального простору життя вихованців, педагогічно доцільний вплив на родинне середовище кожної дитини та ціннісні орієнтації дітей та дорослих. Така інтеграція здатна забезпечувати безперервність супроводу процесів соціалізації дитини з раннього до старшого дошкільного віку в єдиному соціальному просторі життя дитини, родина – заклад дошкільної освіти – школа – мікрорайон. Особливо, важлива роль інтеграції в період переходу дошкільника у наступну соціально-демографічну групу зі входженням його у шкільне життя (Т. Алексеєнко, А. Богущ, В. Бочарова, Н. Гавриш, І. Зверева, С. Курінна, Л. Павлова, Т. Яркіна).

По-друге, сучасний заклад дошкільної освіти поступово звільняється від утилітарного підходу щодо використання досвіду родини, від щомиттєвого пристосування до поточних потреб та завдань суспільного виховання. Тут у значній мірі бар'єрами виступають деякі протиріччя. Основне з них, як вважають соціальні педагоги й психологи, пов'язано з гуманною

метою визнати за батьками право бути повноправними партнерами педагогів та застарілими способами монологічної орієнтації у досягненні цієї мети, у межах якої родині як і раніше відводиться примусова роль. Інше – стосується прагнення педагогів наситити батьків цінним для них виховним досвідом та тим почуттям «голоду», яке випробовують самі фахівці дошкільної освіти у питаннях ефективної родинної педагогіки, психології та культури родинних стосунків (О. Арнаутова, Г. Ганичева, О. Зверева).

По-третє, значно зросла роль родини у функціонуванні закладу дошкільної освіти, особливо її управлінському аспекті. Тут можна виділити, принаймні декілька найбільш важливих спрямувань, пов'язаних із удосконаленням управління дошкільною установою. Перша позитивна спроба такого вдосконалення – це впровадження практики застосування угод та договорів закладу дошкільної освіти з батьками. З одного боку, це факт, який вказує на бажання здійснювати юридично грамотне партнерство у відносинах «заклад дошкільної освіти – родина», з іншої – на дефіцит довіри один до одного. Мабуть, добре складений договір дозволяє розраховувати на певну стійкість та позитивну динаміку відносин. Інша позитивна спроба пов'язана із впровадженням міждисциплінарного підходу до вирішення проблеми. Сутність його полягає в утвердженні того, що тільки через синтез психолого-педагогічних дисциплін можна побачити нові грані об'єкта. Тут мається на увазі інтеграція зусиль всіх фахівців закладу дошкільної освіти та родини шляхом створення в закладі «Соціально-медико-психолого-педагогічної служби» на міждисциплінарній основі. Такі служби вже функціонують в закладах дошкільної освіти. Вони отримали статус центрів розвитку дитини. Ще одна спроба вдосконалення управління сучасною дошкільною установою пов'язана зі створенням мережі груп короткочасного перебування для дітей раннього й дошкільного віку, з урахуванням потреб населення конкретного мікрорайону. Практика створення таких груп обумовлена соціальним заказом сучасного інституту родини у рамках варіативного режиму діяльності закладу дошкільної освіти. Як правило, вирішальну роль у виборі умов виховання дитини – родинно-суспільних або тільки родинних – грає економічна та соціокультурна специфіка життя родини (Г. Беленька, Т. Жаровцева, С. Ладивір, М. Машовець, Т. Піроженко, І. Рогальська) [4].

Отже посилення соціально-педагогічного характеру діяльності закладу дошкільної освіти, звільнення його від утилітарного підходу у використанні досвіду родини, збільшення ролі управлінського аспекту в його функціонуванні – це ті загальні особливості сучасного закладу дошкільної освіти, як інституту соціалізації дітей, які, з одного боку, як і у випадку з родиною, створюють загальний фон вдалої первинної економічної соціалізації дітей дошкільного віку, а з іншої, – продукують необхідність модернізації соціально-педагогічної практики взаємовпливу.

Наявність трансформаційних загальних особливостей сучасних інститутів родини й дошкільних закладів детермінують відповідні особливості та характер їх взаємовпливу між собою. Нам

вдалося в процесі аналізу виокремити наступну систему таких особливостей:

- взаємодія у системі «родина – заклад дошкільної освіти» відбувається на користь родини та через призму родини, її інтересів як первинного джерела соціалізації в дошкільні роки, коли досвід дитини майже цілком залежить від педагогічної компетентності батьків, від їх родинних зв'язків та якості дитячо-батьківських відносин. Крім того, соціальною роллю родини з кінця ХХ століття стало створення власного особистісного способу буття, що підкреслює свободу та легітимність особистих прав людей, у той час, як соціальна роль родини чверть віку назад полягала в передачі прийнятних у суспільстві цінностей та норм. У цих умовах родина та дитячий садок стають рівноправними партнерами, активними суб'єктами вільного діалогу з питань забезпечення повноти й цілісності соціально-педагогічного й культурно-освітнього середовища для життя, розвитку та самореалізації дитини (В. Дуброва);

- взаємодія закладу дошкільної освіти з родиною спирається, насамперед, на реалістичні уявлення про соціальні самопочуття родини, оскільки пріоритетна цінність та соціальна функція родини – виступати для дитини «емоційним тилом», забезпечувати базисну потребу у безпеці та безумовному прийнятті дитини. З цієї точки зору метою взаємодії є зміцнення, збагачення та оздоровлення емоційних зв'язків та відносин дитини зі значимими дорослими (матір'ю, батьком, бабусями, дідусями, братами, сестрами), коли зміст взаємодії підпорядковується по суті, єдиній темі – як досягти взаємно щасливих та емоційно-здорових відносин дорослих і дітей у родині, та відтворює специфіку вкладу родини у виховання, розвиток та соціалізацію дошкільника, а не дублює функції й методи суспільного виховання дитини (О. Лобза) [7];

- взаємодія закладу дошкільної освіти з родиною спрямована на профілактику батьківської авторитарності, оскільки сучасна соціально-економічна нестабільність в суспільстві несе в родину побутовий стрес, який часто супроводжується посиленням суворості батьків у стосунках з дитиною. Факт появи величезної армії молодих батьків, які виявилися соціально та психологічно безпорадними вихователями, та усвідомлено чи ні скривають свою безпорадність за нотаціями й погрозами дитині. Вище зазначене підтверджує, з одного боку, порушення прав дитини як розповсюджене соціально-педагогічне явище сучасного родинного виховання, а з іншого, – дефіцит відповідальності з боку професіоналів за впровадження практики діалогу у відносини «батьки – педагог», «дитина – дитина», «батьки – дитина»;

- встановлення взаємодії з родинами вихованців закладу дошкільної освіти не є тільки відповідальністю вихователя групи, оскільки в інтересах комфортного самопочуття дитини в родині та дитячому садку, а також з урахуванням соціально-педагогічних очікувань родини від закладу дошкільної освіти кожен педагог закладу включає родини вихованців у простір соціальної відповідальності за благополучний розвиток дитини в мікросоціумі;

- взаємодія та взаємовплив закладу дошкільної освіти з родиною спрямовані на інте-

грацію інтересів, очікувань й тривоги родини, педагогів та самої дитини в період переходу її до шкільного життя. Соціально-педагогічний ефект такої інтеграції пов'язаний, насамперед, із узгодженістю поглядів на ту долю відповідальності, більше ніким не дубльовану, яку несе кожна із зацікавлених сторін, поважаючи зусилля інших. Виходячи з соціальної функції родини – супроводжувати життя дитини та її дорослішання відчуттям психологічної захищеності та безпеки, підтримка в родині її душевних та емоційних сил й тому, організовуючи практику взаємодії та взаємовпливу з родинами на початку шкільного життя дітей, дошкільним працівникам не слід підміняти соціальну роль родини установкою зробити з матері «другу вчительку» (Г. Бельська, Н. Гавриш, В. Докучаєва, Н. Курило) [6].

Отже родина та заклад дошкільної освіти як основні інститути первинної економічної соціалізації дошкільників здатні забезпечити оптимальний характер взаємодії між собою, якщо ця взаємодія буде здійснюватися на користь родини та через призму родини і буде спиратися на реалістичні уявлення щодо соціального самопочуття родини та профілактику батьківського тоталітаризму, а встановлення взаємодії не буде тільки відповідальністю педагога-вихователя групи в забезпеченні соціально-педагогічного ефекту інтеграції очікувань батьків, педагогів та самої дитини, пов'язаних з його майбутнім переходом до шкільного життя.

Оскільки дошкільна освіта спрямована на соціалізацію дитини, вирішуючи задачу об'єднання навчання та виховання в цілісний освітній процес на основі духовно-моральних та соціокультурних цінностей та прийнятих в суспільстві правил й норм поведінки в інтересах людини, родини, суспільства, остільки основна освітня програма формується як програма психолого-педагогічної підтримки соціалізації та індивідуалізації, розвитку особистості дітей дошкільного віку. Відповідно, духовно-моральні та соціокуль-

турні цінності, прийняті в суспільстві правила й норми поведінки в інтересах людини, родини, суспільства мають бути наскрізною нішею не тільки всього змісту освіти в закладі дошкільної освіти, але й соціально-педагогічної взаємодії родини і закладу, як двох основних інститутів соціалізації в дошкільному дитинстві, як головного чинника формування ціннісних орієнтацій особистості («Базовий компонент дошкільної освіти»). Природно, що формування ціннісних орієнтацій особистості дошкільника в умовах формування економічної культури має низку важливих специфічних особливостей.

Головною особливістю формування ціннісних орієнтацій в умовах первинної економічної соціалізації є той факт, що динаміка орієнтацій на соціальні цінності в умовах формування економічної культури дітей в закладі дошкільної освіти та родині є результатом впливу цих чинників, пов'язаних між собою відносинами взаємодії-взаємовпливу. До того ж соціально-психологічні характеристики самої дитини (активного суб'єкта взаємодії) підсилюють або ослаблюють вплив середовища взаємодії та взаємовпливу. Зазначена особливість – закономірність формування ціннісних орієнтацій в умовах формування економічної культури дошкільника відображає специфіку економічної соціалізації особистості, яка формується в цей період власне на економічних цінностях (багатство, гроші тощо), динаміка яких характерна для дорослого населення в період радикальних соціально-економічних змін (С. Бубнова, Н. Журавлева), та пов'язані з ними цінності (соціально-моральні, ціннісно-мотиваційні, емоційно-вольові та інші).

**Висновки.** Отже вплив родини та закладу дошкільної освіти на процес ефективної первинної економічної соціалізації дошкільників відбувається на підставі загальних ціннісних орієнтацій в економічній галузі, забезпечуючи динаміку сформованості економічної культури в процесі їх економічної освіти.

## Список літератури:

1. Алексеевко Т.Ф. Зміст і напрями соціально-педагогічної діяльності. Соціальна педагогіка: теорія і технології / за ред. І.Д. Звереві. Київ, 2006. 316 с.
2. Алиева С.В. Профилактика семейной дезадаптации как аспект социально-педагогической деятельности. *Вісник психології і соціальної педагогіки: зб. наук. праць*. 2009. Випуск 1. С. 16–25.
3. Арнаутова Е.П. Взаимодействие детского сада и семьи в условиях социально-экономической нестабильности общества. *Семья на пороге третьего тысячелетия: материалы научно-практической конференции*. Москва, 1995. С. 112–118.
4. Бельська Г.В., Богиніч О.Л., Машовець М.А. Здоров'я дитини – від родини: монографія. Київ : СПД Богданова А.М., 2006. 220 с.
5. Голованова Н.Ф. Социализация и воспитание ребенка. Санкт-Петербург : Речь, 2004. 271 с.
6. Дитина-педагог: сучасний погляд: психолого-педагогічні та соціальні аспекти сучасної дошкільної та початкової освіти / О.П. Амаєва, Г.В. Бельська, Н.В. Гавриш, Н.О. Курило, С.М. Курінна та ін. / за заг. ред. В.В. Докучаєвої. Луганськ : Вид-во «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. 492 с.
7. Лобза О.В. Роль близких взрослых в становлении эмоционального мироощущения ребенка в период перехода к школьной жизни: автореф. дис. ... на соискание степени канд. пед. наук. Москва, 2000. 20 с.

## References:

1. Aliexsieienko, T.F. (2006). Zmist i napriamy sotsialno-pedahohichnoi diialnosti [Content and directions of social and pedagogical activity]. *Sotsialna pedahohika: teoriia i tekhnolohii* [Social pedagogy: theory and technology]. Kyiv. (in Ukrainian)
2. Alieva, S.V. (2009). Profilaktika semejnoi dezadaptatsii kak aspekt social'no-pedagogicheskoi dejatel'nosti [Prevention of family maladaptation as an aspect of social and pedagogical activity]. *Visnik psihologii i social'noi pedagogiki: zb. nauk. prac'*, vol. 1, pp. 16–25. (in Russian)
3. Arnautova, E.P. (1995). Vzaimodejstvie detskogo sada i sem'i v uslovijah social'no-jekonomicheskoi nestabil'nosti obshhestva [The interaction of kindergarten and family in the conditions of social and economic instability of

- society]. *Sem'ja na poroge tret'ego tysjachiletija: materialy nauchno-prakticheskoy konferencii*, pp. 112–118. (in Russian)
4. Bielienka, H.V., Bohinich, O.L., Mashovets, M.A. (2006). *Zdorovia dytyny – vid rodyny* [Child's health comes from family]. Kyiv: SPD Bohdanova A.M. (in Ukrainian)
  5. Golovanova, N.F. (2004). *Socializacija i vospitanie rebenka* [Socialization and education of the child]. Sankt-Peterburg: Rech'. (in Russian)
  6. *Dytyna-pedahoh: suchasnyi pohliad: psykhol.-ped. ta sots. aspekty suchasnoi doshk. ta pochatk. osvity* (2010). [The child-teacher: a modern view: psychological, educational and social aspects of modern preschool and primary education] / O.P. Amatieva, H.V. Bielienka, N.V. Havrysh, N.O. Kurylo, S.M. Kurinna ta in. Luhansk: Vyd-vo "LNU imeni Tarasa Shevchenka". (in Ukrainian)
  7. Lobza, O.V. (2000). *Rol' blizkih vzroslyh v stanovlenii jemocional'nogo mirooshhushhenija rebenka v period perehoda k shkol'noj zhizni* [Role of close adults in formation of emotional attitude of the child during the transition to school life]. Moscow. (in Russian)